

Samenvatting
Summary in Dutch

Wanneer mensen anderen zien die in een gelijke situatie of wel beter af zijn of wel slechter af zijn, kan dat sterke reacties oproepen. Mensen kunnen als reactie sterke gevoelens ervaren als ook zichzelf en hun eigen situatie anders gaan beoordelen. Binnen de sociale psychologie zijn vele studies gedaan die deze reacties op confrontatie met opwaartse anderen (mensen die beter af zijn) en neerwaartse anderen (mensen die slechter af zijn) hebben bestudeerd. Over het algemeen laten deze studies zien dat er geen eenvoudig antwoord kan worden gegeven op de vraag hoe mensen geneigd zijn te reageren. Het blijkt dat opwaartse en neerwaartse confrontatie beide zowel positieve als negatieve reacties kunnen oproepen (e.g., Buunk, Collins, Taylor, Van Yperen & Dakof, 1990, zie ook Brickman & Bulman, 1977; voor overzichten zie Blanton, 2001; en Suls & Wheeler, 2000). Zo biedt confrontatie met een opwaartse ander bijvoorbeeld niet alleen de gelegenheid om te leren hoe je jezelf zou kunnen verbeteren, maar benadrukt ook je eigen ondergeschikte positie. Evenzo laat confrontatie met een neerwaartse ander zowel zien hoe het met je zou kunnen aflopen, maar het geeft ook aan dat je zelf beter af bent. Om meer inzicht te verkrijgen in de reacties op opwaartse en neerwaartse confrontatie richtten we ons in het huidige onderzoek op de processen die ten grondslag liggen aan deze reacties. We maakten hierbij gebruik van een duaal-proces benadering (Chaiken & Trope, 1999). In navolging van Epstein (zie Epstein & Pacini, 1999; Epstein 2003) onderscheidden we een cognitief en een affectief informatieverwerkingssysteem. We veronderstelden dat binnen het cognitieve systeem mensen zich op systematische en analytisch wijze kunnen vergelijken met een ander, resulterend in een zelfbeoordelingsreactie. Daarbij verwachtten we dat vergelijking met een opwaartse ander leidt tot een negatievere zelfbeoordeling en vergelijking met een neerwaartse ander tot een positievere zelfbeoordeling (contrasteffect). Daarnaast veronderstelden we dat binnen het affectieve systeem mensen zich op associatieve en holistische wijze kunnen identificeren met anderen, resulterend in een affectieve reactie. Daarbij verwachtten we dat identificatie met een opwaartse ander leidt tot een positieve affectieve reactie, en identificatie met een neerwaartse ander tot een negatieve affectieve reactie (assimilatie-effect). Door het gelijktijdig optreden van een vergelijkings- en een identificatieproces kunnen de affectieve en zelfbeoordelingsreacties na opwaartse en neerwaartse confrontatie dus tegengesteld zijn. Verder werd de invloed van individuele verschillen in de neiging om zich te vergelijken met anderen, aangeduid met het begrip sociale vergelijkingsoriëntatie onderzocht (SVO; Gibbons & Buunk, 1999). Op basis van eerder onderzoek, verwachtten we

dat mensen met een hoge SVO sterker worden beïnvloed door confrontatie met opwaartse en neerwaartse anderen (zie bijvoorbeeld Gibbons & Buunk, 1999; Van der Zee, Oldersma, Buunk & Bos, 1998b). In het huidige onderzoek werd nagegaan of dit komt doordat mensen met een hoge SVO zich meer vergelijken en/ of identificeren met anderen of doordat ze sterker worden beïnvloed door vergelijking en/ of identificatie met anderen dan mensen met een lage SVO. Tot slot onderzochten we de reikwijdte van Wills neerwaartse vergelijkingstheorie (1981) die stelt dat mensen met een verlaagd subjectief welbevinden zich beter kunnen gaan voelen door zich te vergelijken met neerwaartse anderen.

Om deze onderzoeksvragen te toetsen lieten we proefpersonen (studenten) een interview lezen met een medestudent die ofwel erg succesvol was of juist niet, waarna hun affectieve en zelfbeoordelingsreacties werden gemeten. In een aantal studies werd daarnaast de mate waarin ze zich vergeleken en identificeerden met de student gemeten, terwijl in andere studies proefpersonen expliciet de opdracht te geven zich of wel te vergelijken of wel te identificeren met de student in het interview. In de meeste studies was de vergelijkingsdimensie sociale integratie in het eerste studiejaar. In één studie beschreven in Hoofdstuk 5 was de vergelijkingsdimensie studieprestaties. Vooraf werden de individuele-verschillen afgenomen.

In hoofdstuk 2 worden twee onderzoeken beschreven. Het eerste onderzoek toonde aan dat de zelfbeoordelingsreactie positiever was na confrontatie met de neerwaartse ander dan na confrontatie met de opwaartse ander en, in overeenstemming met de hypothesen, vooral wanneer mensen zich hadden vergeleken met de ander. Verder werd gevonden dat de affectieve reactie positiever was na opwaartse confrontatie dan na neerwaartse confrontatie en, zoals voorspeld, vooral wanneer mensen zich identificeerden met de ander. In het tweede onderzoek werd de mate van vergelijking en identificatie experimenteel gemanipuleerd. De resultaten van deze studie bevestigden de resultaten van de eerste studie. In de vergelijkingsconditie was de zelfbeoordelingsreactie sterker terwijl in de identificatieconditie de affectieve reactie sterker was. Daarnaast bleek dat mensen met een hoge SVO zich zowel meer vergeleken als meer identificeerden met de ander ten opzichte van mensen met een lage SVO. Bovendien versterkte SVO de affectieve reactie na identificatie met de opwaartse ander: alleen bij mensen met een hoge SVO leidde een sterkere identificatie met de opwaartse ander tot een positievere affectieve reactie.

In het derde hoofdstuk wordt een onderzoek beschreven naar de wisselwerking

tussen de affectieve en zelfbeoordelingsreacties na confrontatie met opwaartse en neerwaartse anderen. Aangenomen werd dat affectieve reacties, ontstaan binnen het affectieve systeem, eerder zouden optreden dan de zelfbeoordelingsreacties, ontstaan binnen het tragere cognitieve systeem (zie ook Zajonc, 1980). We verwachtten daarom de sterkste effecten op affect en zelfbeoordeling wanneer de affectieve reacties eerst werden gemeten en de zelfbeoordelingsreacties daarna, omdat dit de 'natuurlijke gang van zaken' volgt. In overeenstemming met deze hypothese werden de sterkste effecten op affect gevonden wanneer ze voor zelfbeoordeling werden gemeten en verdween het effect op affect zelfs als affect na zelfbeoordeling werd gemeten. Echter, de effecten op zelfbeoordeling waren hetzelfde wanneer ze voor of na affect werden gemeten. Verder bleken individuele verschillen in SVO de zelfbeoordelingsreactie te versterken, maar niet de affectieve reactie.

In hoofdstuk 4 werd onderzocht hoe individuele verschillen in SVO de affectieve reacties na opwaartse en neerwaartse confrontatie beïnvloeden. De verwachting was dat mensen met een hoge SVO zich sterker zouden identificeren met de opwaartse en neerwaartse ander, aangezien het maken van een vergelijking veronderstelt dat men een zekere mate van gelijkheid met zichzelf en de ander waarneemt (cf. Festinger, 1954). Voorts verwachtten we dat als gevolg van deze sterkere identificatie mensen met een hoge SVO meer positief affect zouden ervaren na opwaartse confrontatie en meer negatief affect na neerwaartse confrontatie dan mensen met een lage SVO. Bovendien werd onderzocht hoe het niveau van welbevinden, eenzaamheid in deze studie, deze effecten zou modereren. Ten aanzien van opwaartse confrontatie waren de resultaten niet in overeenstemming met de hypothese. Mensen met een hoge SVO identificeerden zich juist minder met een opwaartse target dan mensen met een lage SVO en bovendien beïnvloedde SVO de affectieve reactie na opwaartse confrontatie niet. Ten aanzien van neerwaartse confrontatie werden de hypothesen grotendeels wel bevestigd. Mensen met een hoge SVO identificeerden zich meer met de neerwaartse ander dan mensen met een lage SVO. Bovendien ervoeren ze daarna veel negatief affect, vooral als ze zelf ook relatief eenzaam waren. We concludeerden dat mensen met een hoge SVO een ongunstig identificatiepatroon hanteren en als gevolg daarvan negatief reageren op neerwaartse confrontatie, vooral als ze zelf ook een laag subjectief welbevinden ervaren.

In hoofdstuk 5 tenslotte worden twee studies gepresenteerd waarin werd onderzocht op welke manier, onder welke omstandigheden, en voor wie confrontatie

met neerwaartse anderen gunstige effecten geeft (zie ook Wills, 1980). Beide studies toonden aan dat neerwaartse confrontatie alleen positieve effecten oplevert wanneer mensen zich vergelijken met de neerwaartse ander, en niet wanneer ze zich identificeren. Bovendien vonden we dat niet alleen mensen met een verlaagd subjectief welbevinden kunnen profiteren van neerwaartse vergelijking, maar ook mensen die willen excelleren op de vergelijkingsdimensie. Ten slotte bleken alleen mensen met een hoge SVO te kunnen profiteren van neerwaartse vergelijking en niet mensen met een lage SVO.

Al met al kunnen de volgende conclusies getrokken worden op basis van de resultaten van de studies beschreven in dit proefschrift. Ten eerste blijkt het belangrijk te zijn om een onderscheid te maken tussen affectieve en zelfbeoordelingsreacties na confrontatie met opwaartse en neerwaartse anderen. In alle onderzoeken verschilden de affectieve en zelfbeoordelingsreacties van elkaar en soms waren ze zelfs tegengesteld. Deze conclusie lijkt algemener te gelden dan in de situaties die in het huidige proefschrift werden onderzocht. Een onderzoek van Buunk en Ybema (2003) laat bijvoorbeeld zien dat ook in een steekproef van getrouwde plattelandsvrouwen die hun huwelijk vergeleken met opwaartse en neerwaartse anderen de affectieve en zelfbeoordelingsreacties tegengesteld waren, vergelijkbaar met de resultaten beschreven in Hoofdstuk 2. Verder toonde het huidige onderzoek aan dat affect een meer primaire reactie lijkt te zijn dan de zelfbeoordelingsreactie (zie Hoofdstuk 3). Dergelijke bevindingen suggereren dat affectieve en zelfbeoordelingsreacties mogelijk voortkomen uit twee onafhankelijke mentale systemen, zoals voorgesteld door duaal-proces theorieën (Chaiken & Trope, 1999, zie ook Swann, Griffin, Predmore, & Gaines, 1987). Door beide soorten reacties in ogenschouw te nemen waren we in staat een beter begrip te krijgen van hoe mensen reageren op confrontatie met opwaartse en neerwaartse anderen. Ten tweede toont dit onderzoek aan dat gelijktijdig een vergelijkingsproces en een identificatieproces kan optreden die de affectieve en zelfbeoordelingsreacties van mensen in tegengestelde richtingen sturen. Vergelijking leidt tot contrastreacties terwijl identificatie tot assimilatiereacties leidt. Door het geven van een eenvoudige instructie tot of wel vergelijking of wel identificatie, konden we de reacties van mensen in tegengestelde richting sturen.

Een derde conclusie is dat, zoals verwacht, mensen met een hoge SVO sterker worden beïnvloed door confrontatie met betere en slechtere anderen dan mensen met een lage SVO. Enerzijds blijkt dit effect te moeten worden toegeschreven aan een sterkere beïnvloeding door identificatie met anderen, en anderzijds aan een

sterkere vergelijking én identificatie met anderen. Echter, aangezien mensen met een hoge SVO zich alleen sterker identificeren met neerwaartse anderen en juist minder met opwaartse anderen, geven zij blijk van een tamelijk ongunstig identificatiepatroon. Daarnaast vonden we dat mensen met een hoge SVO, wanneer zij bovendien een laag subjectief welbevinden hebben, bijzonder negatief reageren op confrontatie met neerwaartse anderen. Dit kon deels worden verklaard door het feit dat mensen met een hoge SVO zich sterker identificeren met neerwaartse anderen. Echter wanneer mensen met een hoge SVO de opdracht krijgen zich te vergelijken, in plaats van zich te identificeren met een neerwaartse ander, konden juist zij profiteren van de neerwaartse confrontatie. Daarnaast biedt de huidige dissertatie aanwijzingen voor hoe mensen voor wie een vergelijkingsdimensie erg belangrijk is, of wel omdat ze een laag welbevinden in dat gebied ervaren, of wel omdat ze het belangrijk vinden om te excelleren in dat gebied, vergelijking met neerwaartse anderen kunnen gebruiken om zich beter te voelen. Tot besluit, wanneer mensen anderen zien die het beter dan wel slechter doen dan zichzelf, blijkt het soms aangenamer om het hart te laten spreken en in andere gevallen om het verstand aan te wenden.